

Program proti šikanování

Strategie šetření šikany

(součást Minimálního preventivního programu)

Pramen: Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k řešení šikanování ve školách a školských zařízeních, č.j. MSMT- 22294/2013-1
PhDr. Michal Kolář, Bolest šikanování

Zpracovala: Ing. Jitka Vaňková

1. Úvod

Tento materiál vznikl na základě metodického pokynu MŠMT čj. MSMT- 22294/2013-1 (prevence a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení).

Se **šikanou**, projevy agresivity či nesnášenlivosti se můžeme bohužel v dnešních školách setkávat velmi často. Mnoho pedagogů neví nebo si nejsou jistí v tom, jak správně postupovat. A to jak v případech, kdy existuje podezření na šikanu, tak i když se některé projevy ukáží zcela zjevně. Šikana se rovněž může realizovat prostřednictvím elektronické komunikace, jedná se o tzv. **kyberšikanu**.

Kyberšikana je jednou z forem psychické šikany. Je to zneužití ICT (informačních a komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně ohrozit, ublížit mu. Podobně jako u šikany tváří v tvář se jedná o úmyslné chování, kdy je oběť napadána útočníkem nebo útočníky. Povaha a provedení útoku pak určuje její závažnost (podrobněji viz metodické doporučení). Kyberšikanou není oprávněná kritika na internetu bez zlého úmyslu, bez nadávek a ponižování.

Za šikanování se **nepovažuje** šikádlení a agrese, která nemá znaky šikanování (opakování, záměrnost atd.). Například, když se tzv. „poperou“ dva přibližně stejně silní žáci kvůli dívce, která se jim oběma líbí, nejde o šikanování, protože tu chybí nepoměr sil, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit (podrobněji viz metodické doporučení).

Důležité znaky šikanování: záměrnost, cílenost, opakování (není podmínkou), nepoměr sil, bezmocnost oběti, nepříjemnost útoku, samoučelnost agrese.

Za velmi důležité považuji seznámení žáků i zákonných zástupců žáků s existencí tohoto materiálu s ujištěním, že nikdo nemá právo druhému ublížovat a jakékoliv projevy nežádoucího příp. nebezpečného chování budou okamžitě potlačeny v souladu s platnou legislativou.

Nabízím základní scénář, jak v takové situaci postupovat, přičemž platí několik velmi důležitých pravidel:

- nepodceňujeme žádné detaily
- jakákoli kamufláž nebo řešení „na oko“ nemá smysl
- dodržujeme postup krok za krokem
- vše si opakovaně ověřujeme
- respektujeme osobnost každého zúčastněného

2. Strategie šetření šikany

Scénář „první pomoci“ při šikaně

1. Třídní učitel – problém zjistí, oznámí věc preventistovi nebo výchovné poradkyni a zajistí tyto základní informace v krátkém časovém horizontu:

1. odhadne, o jak závažný problém jde
2. zajistí a uskuteční rozhovor s informátory a oběťmi
3. nalezne vhodné svědky
4. informuje preventistu, příp. VP
5. v případě, že se problém jeví jako velmi závažný, TU informuje kompetentní osoby neprodleně

2. Preventista nebo výchovná poradkyně – vyhodnotí údaje od třídního učitele

1. neprodleně zahájí šetření podle platných předpisů
2. svolá výchovnou komisi a přednese problém se zjištěnými informacemi
3. zajistí rozhovor s rodiči oběti a agresorů
4. provede vyhodnocení, návrh opatření
5. pracuje s celou třídou
6. je-li to potřeba, kontaktuje kompetentní instituce

3. ředitel školy – umožní organizační zázemí

1. uvolnění žáků i pedagogů z výuky pro šetření
2. v případě nutnosti (závažnosti případu) se jednání osobně účastní

3. Postup při šetření šikany

1. Odhad o jak závažný problém jde

Existuje 5 stádií, ve kterých se šikana vyvíjí. Je nutné, abychom se rozhodli, jestli budeme problém řešit sami (stadium 1 až max. 3) nebo jej postoupíme specializované instituci, např. SVP (stadium 4 - 5):

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

V případě, že se rozhodneme pro vlastní zásah, je velmi dobré si stanovit **intervenční tým**. Zpravidla jde o ředitele, třídního učitele, školního metodika prevence, výchovného poradce plus možný externí pracovník.

Než se pustíme do vlastního šetření, je dobré mít zajištěno **organizační zázemí**. Jde např. o uvolnění některých žáků či učitelů z hodin, zvýšený dozor o přestávkách, časový prostor pro třídního učitele, metodika apod. V obecné rovině sdělíme informaci kolegům.

2. Rozhovor s informátory a oběťmi

Tento krok je v kompetenci **třídního učitele**. Na počátku zjišťuje vnější obraz šikanování. Hovoříme s těmi, kdo na šikanování upozornili a požádáme je o naprostou důvěrnost.. Mohou to být učitelé, rodiče žáka, spolužáci nebo kdokoli jiný. V **žádném případě** zatím nevyšetřujeme u těch, kteří jsou podezřelými pachateli. Při rozhovoru přijímáme fakta tak, jak jsou podána – nezpochybňujeme, nereagujeme obranně, snažíme se být důvěřiví, výpovědi zaznamenáváme dostatečně přesně – např. **písemně**, necháme podepsat. Jistě je na místě ocenění toho, kdo s informacemi přišel – není to jednoduché se rozhodnout (v případě žáků, rodičů).

Škola by měla být na tuto situaci připravená. Jak technicky – existuje **prostor**, kde si můžeme v klidu a bez rušení diskretně povídat, tak **organizačně** – uvolnění některých žáků či učitelů z hodin, zvýšený dozor o přestávkách, časový prostor pro třídního učitele, metodika, prevence, příp. výchovného poradce.

Rodiče, by měli být ubezpečeni (prokazatelně – stačí si poznačit, kdy jsme spolu mluvili a o čem a založit do celého spisu), že jim pomůžeme, domluvíme se s nimi na případné ochraně dítěte a vzájemné spolupráci. Naznačíme jim příští kroky s tím, že budou informováni (buď průběžně nebo na závěr).

Je nutné, aby **o rozhovoru** s obětí agresori **nevěděli! Přímá konfrontace obětí s agresorem je nepřijatelná!**

Otázky je možné klást zhruba v takového strukturu:

Co se stalo x děje ve třídě?

Co se ti líbí x nelíbí na chování spolužáků?

Kdo je oběť? Kolik jich je?

Kdo je agresor? Kolik jich je? (Kdo je iniciátor, formální x neformální vůdce ...)

Kdy a kde k šikaně dochází?

Jakou formou? Jak závažné činy?

Jak dlouho a jak často trvá?

Proč dotyčnému ubližovali?

Jak lze násilí v budoucnu zabránit?

3. Nalezení vhodných svědků

Třídní učitel, který zná třídu nejlépe, vytipuje vhodné svědky buď ve spolupráci s informátory nebo se obrátí na ty děti ve třídě, které budou pravdivě vypovídat (pokud si nejsou jistí o koho jde, je možné využít např. sociometrického šetření - SORAD).

V počátečních stádiích šikany není obtížné svědky nalézt – navíc jsou zpravidla ochotní vypovídat. Později to může být velký problém, neboť žáci začnou přijímat normy agresorů, mají strach apod. Objektivní výpovědi svědků jsou velmi důležité pro další postup.

Jde o to, abychom vybrali žáky, kteří s obětí sympatizují, kamarádí s ní nebo ji alespoň neodmítají – ideální jsou tzv. **nezávislí žáci** (ve smyslu nezávislosti na normách agresorů).

Doporučení, že učitel má za svědky vybírat slušné žáky, kteří se dobře učí, je zcela zavádějící.

4. Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky

Většinou stačí, když třídní učitel mluví s jednotlivými žáky. Důležité je zorganizovat vše tak, **aby o nich ostatní nevěděli** (lze se domluvit např. po vyučování) a zdůraznit **důvěrnost** rozhovoru.

Při zvolení vhodné taktiky a dodržení struktury otázek (stejně jako u rozhovoru s obětí), dozvíme se prakticky vše, co potřebujeme, tzn. co? kdy? kde? kdo? jak? ... se stalo. Konfrontaci svědků můžeme využít, vyskytnou-li se ve výpovědích závažné nedostatky či protimluvy. Protože konfrontace je složitá záležitost, třídní učitel by se měl poradit s preventistou nebo výchovnou poradkyní.

Je možné, že si svědek vytváří alibi nebo očeřuje jiné. Opět neděláme to, že bychom konfrontovali svědky s agresory a předáme šetření kompetentní osobou.

5. Ochrana oběti

Dítě, které je šikanované je třeba ochránit do doby, než bude vše vyřešeno. To lze např. zvýšením dozorů, organizačním zajištěním volných přechodů, volných hodin na oběd apod. V závažných případech, kdy je třeba dítě uchránit před výraznou agresí, může zůstat i doma.

Tento bod nemusí být nutně v uvedeném pořadí. Je třeba konat tak, jak vyžaduje aktuální situace. Jde spíše o záležitost, prolínající se celou strategií vyšetřování.

6. Informace preventistovi, příp. VP

Informace, které třídní učitel zjistil, předá preventistovi nebo výchovné poradkyni a společně stanoví další postup, informují ředitele a zajistí informaci rodičů.

7. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi

Jedná se o poslední krok ve vyšetřování. Tento krok by měl být v kompetenci preventisty, příp. výchovné poradkyně.

Je nezbytně nutné být velmi dobře připraveni, jinak jde o ztrátu času. Musíme znát fakta, mít důkazy. Agresori mohou zapírat, lhát, zpochybňovat, vyvracet. Dostávají totiž zprávu, že asi někdo „bonzoval“, což může mít fatální následky. Jednak k pomstě, ale také k zametání stop.

Hlavní význam je v **zastavení** jejich činnosti – **chráníme jak oběti, tak i agresory** samé před následky svého jednání.

Dá se použít několik technik „přitlačení ke zdi“ (metody znejistění – víme toho hodně, přičemž oni neví, co; výhodná je přítomnost dalšího kolegy, mocenské posazení při rozhovoru, konfrontace apod.). Lze např. upozornit na to, že každý další náznak šikanování bude trestán přísněji, vč. možné intervence Policie. Dále je možné nabídnout mírnější postup při sankcích v případě jejich spolupráce. Nenecháme se zatáhnout do jejich hry.

V podstatě nepotřebujeme jejich doznání. Máme toho tolik, že to bohatě stačí! Z výpovědi agresorů poznáme, že jsou informováni a tudíž připraveni, potom hovor bude víceméně formální, anebo poznáme, že mají snahu spolupracovat.

Vždy **chráníme** zdroje svých informací.

8. Výchovná komise

Výchovná komise ve složení třídní učitel, výchovná poradkyně, školní metodik prevence a ředitel školy se navzájem doplňuje a informuje v činnosti. Pokud šetření probíhá řádně, veškeré informace získá, není potřeba využívat metodu vnějšího nátlaku.

Pokud ovšem agresor zapírá, manipuluje se svědky a vyhrožuje oběti, využíváme zde metody vnějšího nátlaku (viz bod 7). Jde o společné setkání pedagogů a žáka – agresora i jeho rodičů, příp. zástupce externí instituce, pokud se podílela – např. pracovník SVP, Policie ČR apod. Zhotovujeme písemný zápis, zúčastněné osoby podepíší. Výchovná komise se setká také při návrhu výchovných opatření.

9. Rozhovor s rodiči obětí a agresorů

Preventista nebo výchovná poradkyně informují rodiče oběti a agresorů o situaci a ubezpečí je, že situace se řeší a o výsledku je budete informovat.

10. vyhodnocení, návrh opatření

Škála výchovných opatření, která je možným výstupem šetření podezření ze šikany nebo prokázané šikany:

- domluva třídního učitele, informace rodičům
- napomenutí a důtka třídního učitele
- důtka ředitele školy
- snížená známka z chování
- převedení do jiné třídy, pracovní či jiné výchovné skupiny
- podmíněné vyloučení
- vyloučení ze studia
- doporučení rodičům zainteresovaných dětí vyhledat odb. pomoc (SVP, psycholog aj.)
- mimořádná výchovná opatření: doporučení rodičům umístit dítě do pobytového oddělení SVP
- návrh OSPOD k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy.

Rodiče jsou informováni o zjištěních a závěrech školy, příp. šetření jiné instituce preventistou, příp. výchovnou poradkyní nebo vedením školy. Následuje dohoda o dalších opatřeních. Je-li třeba, spolupráce s rodiči probíhá již na úrovni informátorů, příp. ochrany obětí.

11. Práce s celou třídou

Po vyšetření šikany a potrestání viníků je třeba pracovat s celou třídou. V rámci třídnické hodiny je třída preventistou nebo VP seznámena s problémem, vč. výchovných opatření. Šikana je problém trvalý a je třeba k tomu tak přistupovat. Nejlepší prevencí je permanentní budování kamarádských a bezpečných vztahů v celé třídě. Při této práci je možné využít služeb externistů (pedagogicko psychologická poradna, středisko výchovné péče,

společensví proti šikaně atd.)

12. Případný kontakt kompetentních institucí

V případě, že šikana dosahuje 4. – 5. stadium, kontaktujeme instituce, které jsou kompetentní při řešení šikany tohoto rozsahu – pedagogicko-psychologická poradnu, středisko výchovné péče (např. KOMPAS), OSPOD a v případě, že naplňuje skutkové podstaty trestných činů uvedených v MP, kontaktujeme i Policii ČR.

Pozn.: Zrušuje se Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 24 246/2008-6

Pro pedagogy:

Postup při šetření šikany při jakémkoliv podezření nebo při ohlášení šikany

V případě podezření nebo ohlášení šikany, je třídní učitel povinen:

- **ihned nahlásit preventivnímu poradci**
- **vést samostatně šetření, případně s pomocí výše jmenovaných (Strategie šetření)**
- **zapisovat veškeré pohovory a nechávat je žákům podepsat!!!**

**Podmínka: šetření provádí tak, aby třída (potenciální agresori) nepojali podezření.
Tedy zpočátku si nevytahuje žáky z výuky, nemluví jen s obětí.**

Šetření provádí třídní učitel takto:

- 1. Zkontaktuje oběť – vyptá se citlivě na konkrétní formy šikany. Neptá se na nic, o čem oběť nechce mluvit. Nenaléhá! Nabízí pomoc, ptá se, co by oběť potřebovala, apod.**
- 2. Vytvoří si seznam důvěryhodných svědků – aspoň 4 – 5 lidí, kterých se vyptává a rozhovor vede obecným směrem: Co se vám nelíbí za chování? Kdo to všechno odnáší? Kdo jsou ti provokatéři? apod. (snaží se odpoutat pozornost od šikanovaného, je dobré, když na šikanu upozorní sami žáci a ne učitel, na což nemůžeme spoléhat).**
- 3. Provede rozhovor s obětí šikany – velmi citlivě se vyptává na bližší okolnosti šikany, oběť ujistí, že má podporu pedagogů, případně spolužáků, snaží se získat podrobný průběh šikany. Zjistí uje, co oběti nejvíce vadí, co je možné prokázat a co není možné prokázat. Zjistí uje klima ve třídě, s kým oběť kamarádí, nekamarádí. Je si vědom toho, že se jedná o silný emocionální vjem a oběť může přehánět nebo se také snažit vše bagatelizovat, protože je vystrašená.**
- 4. Teprve po rekonstrukci situace si k pohovorům vezme původce šikany, aktéry nekamarádského chování. S nimi již mluví: Jaká je tvá účast? Co jsi přesně dělal? Jak to víš? Co jsi viděl? apod.**

- 5. Výsledky pohovorů probere s preventistou a výchovným poradcem, společně navrhnou opatření a výchovná poradkyně s ním seznámí ředitele školy a probere s ním výchovná opatření původců šikany.**